

گاهی به نخستین جشنواره تئاتر بانوان

سهام اندک بانوان

سعید محبی

اولین بارقه‌های حضور زن در مراسم و آئین‌های نمایشی، در سمی به نام «مردگیران» وجود دارد. در باره این رسم کهن در دو رنگ «برهان قاطع» و «فرهنگ نفیسی» به ترتیب آمده است: جشن «مردگیران» روز پنجم اسفند ماه است و بعضی گویند روز اول از پنج روز آخر اسفند ماه و روز نوشتن رقه کزدم باشد و در این روز زنان به شوهران خود تسلط دارند و مکایبها می‌کنند و بر مطلبی که دارند می‌یازند» (۱)

«مردگیران» جشن مردان قدیم ایران را که در پنج روز آخر اسفند ماه که پنج روز آخر سال است گویند و در این چند روز زنان مردان تسلط یابند و هر آرزویی که دارند به فعل رسانند و در شبانه‌روز اول این پنج روز جهت رفع کزدم رقه نویسند» (۲)

به غیر از این رسم قدیمی، ردپای زن در دو رسم دیگر قابل بررسی است: یکی رسم کراسوس بازی و دیگری تعزیه زنانه. در باره رسم کراسوس بازی در کتاب «نمایش در ایران» می‌خوانیم:

«سورناسرو دست راست کراسوس را نزد آرد، به ازمنستان فرستاده ولی در سلوکیه انتشار داد که کراسوس را زنده گرفته است.

و دسته‌ی کوچکی به منظور هجو پیروزی ترتیب داد. یکی از اسرا به نام «کایوس پاکسیانوس» را که پیش از همه به کراسوس شیه بوده.

لباس‌های شاهانه زنانه‌ای پوشاند و به او آموخت که چون بنام کراسوس یا امپراطور بخواندش، پاسخ گوید. براسی سوارش کردند، شیور زنان و افسران رومی سوار بر شترها جلوی صف می‌رفتند، عده‌ای نیز طبل زنان و دهل زنان براه افتادند و سرهای تازه بریده عده‌ای از رومیها را بر آنها آویخته بودند. بعد از اینها آواز خوانان سلوکیه، رقص‌کنان و آواز خوانان با حالت تمسخر کراسوس و اخلاق زنانه و دور از شجاعتش را دست می‌اندختند. این نمایش برای همه مردم بود» (۳)

در تعزیه زنانه برای اولین بار شاهد حضور فعال زنان هستیم. در باره تعزیه زنانه در «کتاب نمایش» آمده است:

«تعزیه‌ای که به وسیله زنان و برای تماشاگران زن در دنباله مجلس‌های روضه‌خوانی زنانه اجرا می‌شد. تعزیه زنانه عمومیت و توسعه چندانی نیافت و تنها به شکل یک کار فتنی باقی ماند؛ چون ناگزیر تنها در خانه‌های رجال و ثروتمندانی که توانایی تهیه وسیله و

جای بازی را داشتند، ممکن بود. برای مثال در منزل قمرالسلطنه دختر فتحعلی شاه قاجار برگزار می‌شد. این تعزیه‌ها در فضایی باز حیاط، یا در تالارهای بزرگ خانه‌ها بازی می‌شد و بازیگران کسانی بودند که پیش از آن در مجلس‌های زنانه روضه می‌خواندند و یا راه و رسم بازیگری و نقالی را پای این گونه مجلس‌ها آموخته بودند. ملاتیبات (مخالف خون)، ملاطومه و ملامریم از شیه‌خوانها و حاجیه خانم دختر فتحعلی شاه از تعزیه‌گردانهای آن دوره بودند» (۴)

قهرمان اصلی این تعزیه‌ها زنان بودند. زنانی که نقش مردان را داشتند مانند آنان لباس پوشیده و چهره خود را آرایش می‌کردند و در هنگام صحبت تغییر لحن می‌دادند. تعزیه زنانه تا میانه عصر قاجاریه ادامه داشت و بعد از آن کم‌کم از بین رفت.

قبل از اینکه نمایش به شکل غربی آن وارد کشور شود، نقش زن به عهده جوانانی بود که صدای نازک داشتند. آنان لباس زنانه پوشیده و در صحنه ظاهر می‌شدند. سنت زن‌پوشی از مدت‌ها قبل در کشور وجود داشت. مهجرتین دلیلی که می‌توان برای رواج زن‌پوشی و عدم فعالیت زنان در عرصه رسم‌های نمایشی یافت، حجب و حیایی بود که از فرهنگ شرقی نشأت گرفته است.

بعد از انقلاب مشروطه تئاتر به شکل متداول امروزی وارد کشورمان می‌شود. اولین حضور زن در نمایشهای ایرانی - به معنای معمول امروزی - مربوط به بازیگران قفقازی و ارمنی است. بنابر شواهد و مدارک موجود اولین زنی که در صحنه‌های تئاتر کشورمان ظاهر شد احتمالاً مادام «پری آقابابیان» بود. در کتاب «از صبا تا نیما» در این باره می‌خوانیم:

«در سال ۱۲۹۸ ه.ش. بازیگران قفقازی اپرت «آرشین مالالان» را در تهران بازی می‌کردند. رضا کمال (شهرزاد) به فکر نمایشنامه‌نویسی افتاد. سال بعد درام لیریک «پریچهر و پریزاد» را نوشت و این نمایش با رژیسوری «طریان» در آذر ماه ۱۳۰۰ ه.ش. در سالن گراند هتل (تئاتر فعلی دهقان) به بهترین وجهی روی صحنه آمد و مادام پری آقابابیان که تحصیلات تئاتری خود را در اروپا به اتمام رسانده و تازه به تهران آمده بود، نقش اول نمایش را به عهده گرفت» (۵)

نویسنده در پاورقی همان صفحه ادامه می‌دهد:

«این زن (پری آقابابیان) با استعداد خود حق بزرگی برگردن تئاتر ایران دارد. در آن روزگار که هنرپیشگی از لحاظ افکار عمومی در ردیف مسخرگی و دلفک‌بازی به شمار می‌آید او و چند نفر دیگر از زنان و مردان ارمنی (مانند سیرانوش، قسطنیان، لرتا، آرسفیان، مانولیان، وسکاتیان، اودیان و...) با هزاران سختی و دشواری در پیشرفت این فن فداکاری بسیاری کردند» (۶)

اولین گروه نمایشی که در تهران پایه‌گذاری و سپس فعالیت خود را آغاز کرد، گروه کمدی ایران بود. این گروه را سیدعلی نصر از هنرمندان ارزنده کشورمان پایه‌گذاری کرد. وی پس از بازگشت از اروپا، این شرکت را با اجازه رسمی از وزارت معارف تأمین کرد. دکتر «جنتی عطایی» در این باره می‌نویسد:

«کمدی ایران در حقیقت اولین موسسه نمایشی است که با اصول و مقدمات صحیح شروع بکار کرد و رفته‌رفته ذوق فهم تئاتر جدید

مسئله جنسیت که از کلمه بانوان در عنوان جشنواره استنباط می‌شود این اندیشه را در ذهن القاء می‌کند که نکند این بار زنان بر علیه مرد شوریده‌اند؟ آیا آنان از نظام مرد سالاری جامعه ما خسته شده اکنون با این جشنواره واکنش دفاعی از خود نشان می‌دهند؟ آیا آن‌ها یک گروه فمینیستی هستند که بوسیله یک ارگان دولتی تغذ می‌شوند؟ آیا آنها گروهی هستند که معتقدند زنان نیز می‌توانند پای مردان در عرصه نمایش شرکت و فعالیت داشته باشند؟ این سوالات و سئوالاتی از این قبیل، قبل از جشنواره مانند کابوس می‌شود که تنها شرکت در جشنواره و دیدن آثار به اجرا درآمده در آن می‌تواند آن را از بین ببرد.

واقعاً مسئله نخستین جشنواره تئاتر بانوان چیست؟ اثبات برتر: جنسیت زنان یا اثبات مدعاین دیگر؟ البته هدف دست‌اندرکاران جشنواره کشف و حمایت از استعداد های جوان زنان هنرمند در عرصه نمایش بیان شده است. اما آیا جشنواره به این هدف مهم - که البته بسیار پسندیده هم هست - رسیده یا ...

نخستین جشنواره تئاتر بانوان به همت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان تهران از ۱۵ الی ۲۲ آبان ماه در ۳ سالن اصلی چهارسو و شماره ۲ در مجموعه تئاتر شهر برگزار شد.

در این جشنواره، ۱۲ نمایش در ۲ بخش مسابقه (۹ نمایش) ویژه (۳ نمایش) به روی صحنه رفتند. با نگاهی کلی به نمایش‌های ارائه شده در جشنواره، می‌توان به نتایج قابل توجهی دست یافت. از تعداد ۱۲ نمایش، تنها ۵ نمایش توسط نویسندگان زن نوشته شده بود. از این تعداد ۸ نمایش توسط هنرمندان زن کارگردانی و ۲ نمایش نیز دارای کارگردان و نویسنده زن بودند. با نگاهی اجمالی به آمار فوق فوراً متوجه سهم اندک بانوان می‌شویم.

این آمار کمی جشنواره است و اما آمار کیفی. از کل نمایش‌های اجرا شده در جشنواره، یک نمایش حول محور مسائل سالخوردگان و ۵ نمایش هم (البته با ارفاق) حول مسائل و مشکلات زنان بود. در بسیاری از این نمایش‌ها اگر چه قهرمان اصلی زن بود اما اگر جای آن با یک شخصیت مرد عوض می‌شد، هیچ اتفاقی که نمی‌افتاد، شاید بهتر هم می‌شد. تعداد نمایش‌هایی که به مسائل و مشکلات خاص زنان جامعه کنونی ما می‌پردازد، به اندازه انگشتان یک دست هم نمی‌رسید. چنین به نظر می‌رسد که زنان در جشنواره تنها بهانه‌ای برای برگزاری آن هستند.

با نگاهی به محورهای برگزاری جشنواره متوجه نکته دیگری می‌شویم. این محورها اذعان دارند: ۱- نویسنده زن باشد. ۲- کارگردان زن باشد. ۳- مسئله نمایش حول مسائل زنان باشد.

در باره محورهای اول و دوم - یعنی زن بودن نویسنده و کارگردان نمایش - جشنواره تا حدودی موفق می‌شود و تقریباً تمام هنرمندان زن جوان تئاتری را دور خود جمع می‌کند و میدان رقابتی برای آنها فراهم می‌کند. اما در باره اینکه «موضوع و مسئله نمایش حول محور و مسائل زنان باشد» جشنواره کم می‌آورد. آمار در این باره اسفناک است: تنها ۵ نمایش از کل نمایش‌های اجرا شده در جشنواره.

باید این نکته را نیز در باره جشنواره تئاتر بانوان متذکر شد که جشنواره اصولاً دید فمینیستی صرف ندارد و این از نکات مثبت آن

را در مردم بیدار کرد. کمیدی ایران ماهی دوبار در سالن گراند هتل نمایش می‌داد و در دوره فعالیت خود توانست پای بعضی از بانوان ارمنی، ترک و یهودی را به صحنه باز کند و چون در ابتدا چندی مردان نقش بانوان را بازی می‌کردند، برای نخستین بار در این تئاتر زن را در تئاتر ایران خود زن بهمه گرفت» (۷).

از این به بعد بود که زن به طور جدی وارد نمایش شد. ورود زن تنها در عرصه بازیگری نبود. بعضی از زنان به نوشتن و ترجمه نمایشنامه نیز مشغول شده و فعالیت‌های مهمی نیز در این زمینه انجام دادند. اولین کوشش‌ها در این زمینه عبارتند از:

۱. نمایشنامه "سالگرد"، نوشته "آنتوان چخوف"، ترجمه سیمین دانشور، از ص ۶۶ تا ۷۳ کتاب تیپوس.

۲. "فضولی موقوف"، نوشته "ماه طلعت پسبان"، چاپ مظاهریان.

۳. نمایشنامه "مریض خیالی"، نوشته "مولیر"، ترجمه "مینو لاجوردی"، کمیدی در سه پرده، ناشر خاوران، تهران.

اگر چه اولین حضور زن در تئاتر ایران مربوط به زنان ارمنی بود اما سرانجام زنان ایرانی نیز وارد گود شدند. اولین زن ایرانی که به روی صحنه رفت و به نقش آفرینی پرداخت "بدرالملوک بهرام سلطانی" ملقب به "ملوک حسینی" بود. "خسرو و شیرین" و "مریض خیالی" از جمله نمایش‌هایی بود که وی در آن ایفای نقش می‌کرد.

* * *

این برای اولین بار است که جشنواره‌ای با عنوان جشنواره تئاتر بانوان در کشور برگزار می‌شود. نخستین سئوالی که پس از شنیدن عنوان جشنواره به ذهن متبادر می‌شود، این است که آیا این بار با جشنواره‌ای روبرو هستیم که دیدی کاملاً فمینیستی دارد؟ تأکید و

است. این موضوع را می‌توان از نداشتن تعصب در باره شرکت تنهای زنان در جشنواره فهمید. جشنواره علاوه بر زنان هنرمند از مردان هنرمندی که درباره موضوع زن فعالیت کردند نیز برای همکاری دعوت بعمل آورده بود.

نداشتن تعصب در باره شرکت تنهای زنان در جشنواره باعث تقویت این فکر شده بود که دست‌اندرکاران جشنواره لاقبل به این موضوع اعتقاد دارند که عرصه تئاتر، عرصه زندگی است. مسائلی که در این هنر مطرح می‌شود همان مسائل زندگی روزمره است و البته با اندکی تفاوت. در عرصه زندگی زن و مرد پایه پای همدیگر با تمام مصائب و مشکلات را بر دوش می‌کشند. در عرصه هنر تئاتر هم ماجرا بر همین منوال است. تعصب در این زمینه موجبات جدایی دو جنسی زن و مرد را از یکدیگر فراهم می‌کند و لاجرم به برداشتی سطحی از این نوع تئاتر منجر می‌شود. کسانی که به فکر مردانه و زنانه کردن تئاتر هستند آن را با اتوبوس شرکت واحد اشتباه گرفته‌اند.

- ۱- برهان قانع - محمد حسین بن خلف تبریزی - ۱۳۳۱ - انتشارات زوار - جلد دوم - ص ۵۷۴.
- ۲- فرهنگ نفیسی - علی اکبر نفیسی - ۱۳۴۳ - انتشارات خیام - جلد پنجم - ص ۳۲۵۴.
- ۳- نمایش در ایران - بهرام بیضایی - ۱۳۴۴ - انتشارات - ص ۲۹ و ۳۰.
- ۴- کتاب نمایش - خسرو شهریاری - دفتر اول - ۱۳۶۵ - انتشارات امیرکبیر - ص ۷۸.
- ۵- از صبا تا نیما - پیمی آرون پور - انتشارات زوار - جلد دوم - ص ۳۱۲.
- ۶- همان منبع.
- ۷- بنیاد نمایش در ایران - ابوالقاسم جنتی عطایی - انتشارات صفی‌علیشاه - ۱۳۵۶ - ص ۶۵ و ۶۶.

کتابفیلم

نخستین نوار درسی ویدئویی

تهیه و تأیید شده توسط مؤسسه رسانه‌های تصویری

آموزش و پرورش و مؤسسه فرهنگی آسیا

زبان فارسی دوره راهنمایی و پنجم دبستان

۴۴۰۷۳۰۶-۴۴۲۱۷۰۰-۴۴۲۱۷۰۱

کتابفیلم، آمیزه‌ای از کتاب درسی و هنر فیلمسازی

وصیت نامه

ترانه دختر شاد پریان

صبح صادق

مهمانخانه ستاره دریایی

نقش زن

دو مرد و یک نیمکت

کمند خاطرات

اقلیما

شام آخر